

HÅKAN TUNÓN & LINNEA BRING LARSSON

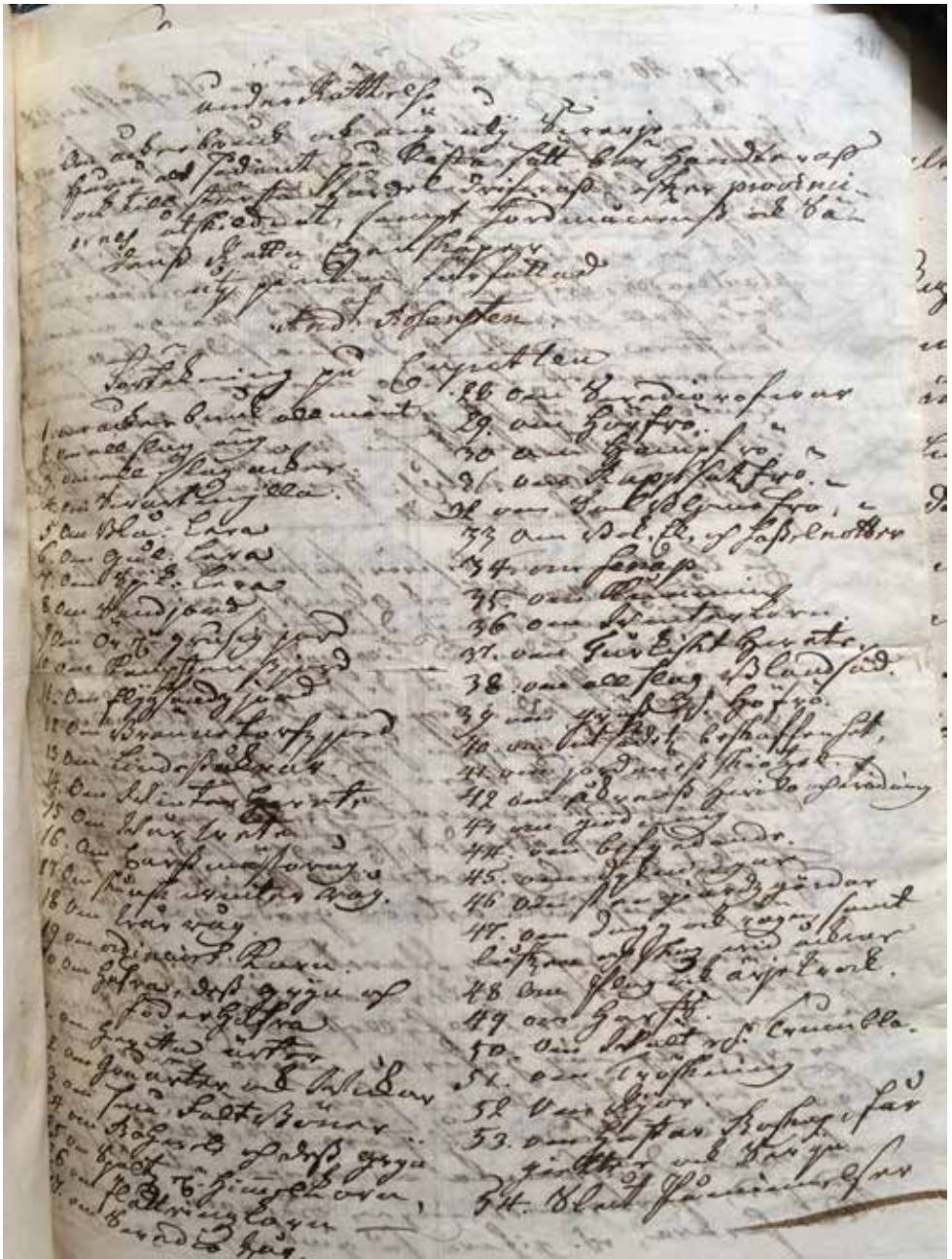
## ROSENSTEN SOM AGRAR FÖRFATTARE OCH LANTBRUKSREFORMATOR

Vid sidan av det skogliga hade Rosensten också ett intresse för jordbrukets utveckling. Han skriver i förordet till skogsskötselboken (1737) att han om hälsan stod honom bi skulle yttra sig ”om alt slags Åcker-Bruks rätta drifwande här uti vårt kiära Fädernes-Land, så wida som min egen erfarenhet sig sträcker”. När han anmälde sitt intresse för ett ledamotskap i Kungl. Vetenskapsakademien sommaren 1739 så bifogade han en text om *Flygsands sättande*, men denna kom aldrig att bli publicerad. Till akademien hade han också, enligt von Höpkens minnestal över Rosensten (se s. 234–235), lämnat förslag till en bok med titeln *Om Åkerbruket, huru, nemligen det på bästa sättet bör handteras efter Provinciernes, Jordmånens och Sädens åtskilnad och Egenskap*, men denna blev inte färdigställd då han avled innan han kunde fullfölja projektet. Hans förslag väckte en del diskussioner. Flera ledamöter menade att det redan hade publicerats flera goda böcker i ämnet, och att det vore bättre att vaska fram guldkornen ur dem än att skriva en ny.<sup>1</sup> I protokollet från Vetenskapsakademiens möte den 8 augusti 1739 refereras det till att man läste upp Rosenstens utkast till en bok om jordbruk. Därefter diskuterades viktiga aspekter att inkludera i en sådan bok. Ärendet avslutades med att Rosensten bedömdes vara kunnig i lanthushållning och invaldes som ledamot. Utgivningen av boken ansågs emellertid vara ”et mål, hwarmed Academien ej kunde hafva något at skaffa”.<sup>2</sup> I Kungl. Vetenskapsakademiens arkiv finns Rosenstens tre brev kvar och med dem även några sidor handskrivet manuskript daterat 24 augusti 1739, som visar hans något mer utvecklade tankar rörande dispositionen

till en bok om åker- och ängsbruk i Sverige omfattande 54 kapitel.<sup>3</sup> Han försökte förmodligen än en gång sälja in bokidén till Kungl. Vetenskapsakademien. Denna är dock inte närmare kommenterad i protokollen från Kungl. Vetenskapsakademien, men den 5 september 1739 lästes hans ”anmärckningar om flygsandens dämpningar”. Dessa fann man ”at det var ej alt så påliteligt” – generellt menade mötet att man besatt bättre vetenskap själva.<sup>4</sup>

### ROSENSTENS JORDBRUKSBOK OCH HANS ANMÄRKNINGAR OM FLYGSAND

Rosenstens insända bokutkast omfattar sammanlagt arton handskrivna sidor som förutom innehållsförteckningen (se nästa uppslag) också innehåller utkast till kapitel 40 om utsädet, ett företal, kapitel 11 om ”flygsandjord”, kapitel 29 om hörfrö [linfrö], kapitel 20 om havre och kapitel 24 om bovete (angivet i den ordning som de finns i manuskriptet). Genomgående i sin korrespondens med Kungl. Vetenskapsakademien framhåller han hur stor erfarenhet han har om lantbruk och ”kan hör sambst försäkra att hwad jag skrifwer, det är sant”. Hans drivkraft ska vara omtanken för landsmännens välmåga. Kapitlet om utsädet är det som är mest utvecklade. En god lantman bör säkerställa att han skaffar sig ”godt grödigst sädeskorn, af alla de slag, som han behöfwer”. Rosensten har dessutom själv översatt ett antal verser ur Vergilius jordbruksepos *Georgica* för att slutligen framhålla att utländskt utsäde visst kan vara bra, men stora skördar utmärglar jorden och därför bör man hålla sig



Rosenstens titelblad och innehållsförteckning till den planerade boken i åkrars och ängars skötsel. Bilagor till Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 1739-1741, s. 211. Foto. Anne De Malleray, Centrum för vetenskapshistoria, KVA.

## UNDERÅTTELSE

Om åkerbruk och äng utij Swerje huru alt sådant på Bästa sätt bör handteras och till största fördel drifwas, efter *provinciernes* åtskildnat, samt Jordmånens och Sädens Rätta Egenskaper utij pännan förefattad

af

And. Rosensten

## Förtekning på Capitlen

- |   |   |
|---|---|
| 1. Om åkerbruk allmänt                    | 37. Om Turkiskt hwete <sup>10</sup>                     |
| 2. Om all slag äng                        | 38. Om all slag Blandsäd                                |
| 3. Om all slag åker                       | 39. Om gräss el. höfrö                                  |
| 4. Om Svartmylla                          | 40. Om ut sädets beskaffenhet                           |
| 5. Om Blå lera                            | 41. Om jordenes skiötzel                                |
| 6. Om gul lera                            | 42. Om Åkrens hwilo och träding                         |
| 7. Om spik-lera                           | 43. Om giödning   |
| 8. Om Sandjord                            | 44. Om befredande                                       |
| 9. Om Ör el. grusig jord                  | 45. Om dijkningar                                       |
| 10. Om Kampstens-jord <sup>1</sup>        | 46. Om stengierdzgårdar                                 |
| 11. Om flygsandig jord                    | 47. Om dagg och rägn, samt luftzen og skog<br>wid åkrar |
| 12. Om Brennetorfz jord                   | 48. Om plog ock ärjekrok                                |
| 13. Om lindesåkrar <sup>2</sup>           | 49. Om harff  |
| 14. Om Winter Hwete                       | 50. Om wält el. trembla                                 |
| 15. Om Wår Wete                           | 51. Om Tröskning  |
| 16. Om Larsmässoråg                       | 52. Om Rijor  |
| 17. Om skånsk winter råg                  | 53. Om hästar, boskap, får, gietter och swijn           |
| 18. Om Wår råg                            | 54. Slut Påminnelser                                    |
| 19. Om ordinairt Korn                     |   |
| 20. Om Hafra, dess gryn och foderhafra    |   |
| 21. Om hwita ärter <sup>3</sup>           |   |
| 22. Om grå ärter och Wicker <sup>4</sup>  |   |
| 23. Om små fältBönor                      |   |
| 24. Om Bohwete och dess gryn              |   |
| 25. Om Spält el:r himmelkorn <sup>5</sup> |   |
| 26. Om flättringkorn <sup>6</sup>         |   |
| 27. Om Swedio Råg                         |   |
| 28. Om Swediorofwar                       |   |
| 29. Om Hörfrö <sup>7</sup>                |   |
| 30. Om hampfrö                            |   |
| 31. Om Rappsatfrö <sup>8</sup>            |   |
| 32. Om SolBlommefrö <sup>9</sup>          |   |
| 33. Om Bok, Ek, och Hasselnötter          |   |
| 34. Om Senap                              |   |
| 35. Om Kummin                             |   |
| 36. Om Winterkorn                         |   |

## Slutnoter

1 Kampsten = fältsten, klappersten

2 Lindesåker = en form av trädesjordbruk där åkern får omvandlas till äng och betesmark

3 Hwita ärter = ärt (*Pisum sativum*)4 Grå ärter = ärt (*Pisum sativum*) och Wicker = vicker (*Vicia* spp.)5 Med spält menas sannolikt inte speltvete (*Triticum spelta*) utan ett nakenkorn (*Hordeum vulgare* Coeleste-Gruppen), liksom himmelkorn som kan syfta på nakenkorn eller sexradskorn (*Hordeum vulgare* Hexastichon-Gruppen)6 Flättringskorn = *Hordeum vulgare* Distichon-Gruppen. Tvåradigt lantkorn7 Hör = lin (*Linum usitatissimum*)8 Rappsat = raps (*Brassica napus*)9 Solblomma = solros (*Helianthus annuus*)10 Turkiskt hwete = majs (*Zea mays*)

### Rosensten och Vergilius

I de brev i vilka Rosensten ber om att få bli invald i Kungl. Vetenskapsakademien beskriver han sitt arbete med en jordbrukslära dock som aldrig blev avslutad. I skogsbruksläran var Rosensten en för tiden högst ovanlig skribent i och med att han främst lutade sig mot egna kunskaper och egna erfarenheter. I utkastet till ett kapitel till jordbruksläran ”excellerade” han dock genom att citera Vergilius *Georgica* i egen översättning. Rosensten skriver (24/8 1739): ”Virgilius skriwit sin mening Lib:1 *Georgica*, v. 193 ad 200” (nedan).

*Georgica, sånger om lantbruket*, av Publius Vergilius Maro (70 f.Kr.–19 f.Kr.), består av fyra ”böcker” på hexameter. Den skrevs under sju år och publicerades år 29 f.Kr. Verket är mer en poetisk

lovsång än en versifierad jordbrukslära. Seneca skrev i ett brev ungefär 90 år senare att Vergilius såg mera till uttryckets skönhet än till dess sanningshalt och inte avsåg att undervisa bönder utan att behaga sina läsare. *Georgica* har haft stor betydelse för den europeiska jordbrukslitteraturens utveckling och inte minst för de s.k. bildade klassernas syn på jordbruket. Den utkom i komplett översättning på svenska redan 1780. År 1807 utgav Gudmund Jöran Adlerbeth (1785–1844) en översättning som han reviderade när de två senare upplagorna utkom och den utgavs på nytt 1967. Den senaste översättningen är ifrån 1989 och gjord av Tönnes Kleberg och Lennart Håkansson och det är citat ur denna översättning som nu används.

#### Rosenstens översättning (rad. 193–200):

*En landtman med besvär, sin säd till åkrens skiöte,  
Utij Salpetter Saft och Oljans swarta dy  
Samt sin mena watnet dunst, densamma flitigt blöte  
Att drifwa sådan säd till godt och dräcktigt gry.  
Ja många plockar ut, de största bästa Kornen  
af all sin säd i hopp om att där af blifwa Rijk  
att få så höga ax, som högsta Kyrkio-Tornen  
och hwart ett Korn[-strå] så stort som en Tolfiums Spijk.  
Om Sådant skier hwart åhr, god gröda aldrig tryter  
Försummas åter det, så tager säden aff  
Ty ödetz hårda lag, naturens krafier bryter  
Ock sädens ädla art, ock gröda går i graff.*

#### Klebergs & Håkanssons översättning (rad. 193–203):

*Mången bonde jag sett, som försökt sitt utsäde bättra  
genom att fukta det först med soda och dräggan av olja;  
så skulle fruktskidan inte bli tom utan matad och välfylld,  
samt bli fortare kokt, om än elden är sparsam vid koket.  
Även om noggrant man granskar sin säd och utväljer fröna,  
sker en försämring, om inte vart är de största sorternas  
– det har jag sett – av bondens hand. Det är som ödet  
tvingade allt att försämras och hjälplöst glida tillbaka;  
liksom en man med åran sin båt kan pressa mot strömmen,  
men, om han släpper sitt grepp, rycks med i den redlösa jollen  
och av den forsande floden vräks utför i skummande virvlar.*

till inhemskt utsäde. Man ska vara medveten om risken för torka under juni–juli, vilket gör att man inte ska driva sin odling för hårt. Att stöpa utsädet så att det snabbare gror är också osäkert menar Rosensten, då grodden riskerar att vissna vid frånvaro av nederbörd. Åkern kan visserligen gödas ”med Baltzamiske salt, som hafwa stark olja och fastighet uti sig” så att den ska ”föda säden sakta” och inte leda till snabbväxt gröda som lätt torkar. Han lyfter också ett varningens finger för att tro att man

kan ”handtera stora åkrar såsom mull-bänkar”. Jordbruksexperiment i all åra, men för praktikern Rosensten är den verkliga situationen något annat. Rosensten rekommenderar också växelbruk och att ”efter råg, säs Korn, arter, hafra etc. efter åkers beskaffenhet”.

I utkastet om linodling konstaterar han att ”Allmogen äger föga Kundskap om denna säd som dock så högst nödig är”. Vidare skriver han att köpa bra linfrön, företrädesvis från Livland, är kostsamt, men ”om denna säd handteras rätt

utij två el. 3 åhr, behöfwa wij hwarken köpa frö el. hör någonsin af utlänningar”. Här lyser 1700-talets önskan om den självförsörjande nationen igenom. Rosensten menar vidare att om man lagrar linfröna över ett år så kan de fortfarande gro bra, medan ogräset *döre*, dvs. lindådra (*Camelina alyssum*), ”dör bort och blifwer kraftlöst”. Den relativt omfattande processen att omvandla linhalm till linnefibrer får bara en kort mening.

Rosensten lovordar också havre: ”Hafra är räntelig säd, som sås på sämbsta jorden, ... räntar mera än all annan säd på mager jord, och lider nästan aldrig missväxt.” Liksom många andra samtida menar han att sädesslagen kan degenerera till sämre sorter. Rosensten skriver att ”Hafrans missfoster är Flyg-hafra”, som kan utrotas genom trädning. Han beskriver ganska ingående hur man bereder havregryn. För ökad effektivitet konstaterar han att om man skördar Larmssörågen i slutet av juli, så kan man ärja jorden och så havre och redan i oktober har man utmärkt grön foderhavre att göda boskapen med.

I inledningen till kapitlet bovete känner sig Rosensten tvungen att precisera att: ”Fast iag skrifwer om gryn, så må ingen tänka att iag är en grytekikare, som räknar grynen i kålen.” Grytekikare är antagligen detsamma som grytsnok, en man som visar för mycket intresse för matlagningen, vilket var kvinnornas domän under perioden. Han poängterar att bovete fungerar till mjöl, gryn, brännvin och boskapsföda. Bränner man Västsveriges ljunghedar så är det bra marker för bovete och han nämner det ”kan aflas lijka så wäl i Swerige som i Skåne”, vilket visar att det var mindre än hundra år sedan Skåne blev svenskt. Enligt Rosensten mognar bovetet bäst när det torkas som halm.

Vid sidan av jordbruksmanuskriptet skickar han också in sina ”anmärkningar om Flygsandz-Jord” på sju sidor, som inte fick ett särskilt varmt mottagande. Då jorden och sanden inte är bunden av vegetationen tenderar

den att flytta sig med vinden. God lantbruksmark kan därmed förstöras. Rosensten bygger sina anmärkningar främst från arbetet på Stävlö och Halltorps gods 1726–32. När han inledde sin tjänst var marken ”förderfwad af Flygsand, dels förwuxen af Gran, Ene och Börke skog”. Rosensten valde då att lägga ett tjockt lager med björk- och granris över flygsandsområdena och sedan efter tre år bränna detta. Därefter lades ett nytt lager ris ut och successivt kom vegetationen tillbaka. Han anlade flera svedjor och marken gav ”härlig mycken råg”. Finns ingen skog går det bra att täcka marken med risbråte, havstång eller ruttet gräs, som både täcker och göder. Det är också bra att samla in frön från allehanda växter och träd och så in i den förödda jorden. Rosensten menar att förvaltaren nogsam måste observera varje tendens till flygsandsbildning. Efter insåning av ängsfrön så bör allt betäckas med ris och annat och i slättbygderna, skriver Rosensten, måste man bevaka detta ”eljest stielor allmogen Bort och Bränner upp betäckningen”. Problem med flygsand inträffar oftast där man har tagit bort skogen. Därför rekommenderar han återplantering av skog eftersom trädrötterna håller fast jorden och träden dämpar vinden. Att köpa in utländska frön ”falla ganska dyra, fodra god botten, ock så stor omkostnad utij öppna landet, att de omögeligen kunna löna mödan”. Rosensten påpekar vidare att i andra länder finns andra typer av jordar som bättre lämpa sig för grästorv, men i Sverige lönar det sig illa att försöka hindra flygsand genom att betäcka den med grästorv, bland annat för att den mark där grästorven skördats kan börja alstra flygsand. Han avslutar med att förklara sig villig till korrigeringar och kompletteringar. Enligt protokollet från akademisammankomsten framkommer att Mårten Triewald tyckte sig ha bättre rön själv, Jacob Faggot var tveksam om skog skulle hindra flygsand och Anders Johan Höpken lovade skaffa fram ett slags

gräsfrön som motverkade flygsandens utbredning. Intressant nog så publicerades ingenting om flygsand i akademiens handlingar förrän tjugo år senare, 1759, av Eric Gustaf Lidbeck.<sup>6</sup>

ROSENSTENS BIDRAG TILL  
EKONOMIKOMMISSIONENS  
ARBETE 1725–1731

Rosenstens agrara intresse hade emellertid visat sig i officiella sammanhang redan tidigare. Kungl. Maj:t beslutade den 8 juni 1725 att inrätta en ekonomikommission, som sedan avslutade sitt arbete i och med 1731 års riksdag. Ekonomikommissionen var en kungligt tillsatt kommitté med uppdrag att utveckla den svenska jordbrukssektorn och göra jordbruket mer effektivt.<sup>7</sup> Ekonomikommissionen höll sitt första sammanträde den 12 juli 1725 och det andra 6 oktober samma år. Därefter



skickades en cirkulärskrivelse ut till samtliga landshövdingar för att inhämta deras kunskaper och erfarenheter om hur lantbruket skulle kunna förbättras. Under våren och försommaren 1726 hölls ytterligare fyra sammanträden då olika inkomna yttranden från landshövdingar behandlades, men därefter följde tjugo månaders uppehåll i arbetet på grund av riksdagsarbete 1726–27 innan kommissionen återigen sammanträdde 30 januari 1728.<sup>8</sup> Vid sidan om landshövdingarna inkom kommentarer uppenbarligen även från andra. I Esplundaarkivet på Riksarkivet återfinns ett handskrivet brev med rubriken *Ryttmästar Rosenstens Betänkande om Åkerbrukets förbättrande i Skåne*, undertecknat ”Helsingborg & Boserup 23 juli 1726” (se bild). I Rosenstens inledning framgår det att ämnet för brevet är ”Economie Comissionens nödigste Skrifwelse”. Rosenstens betänkande åtföljs av en anonym text med rubriken ”Några remarquer vid herr ryttmästares Rosenstens ...” daterad «Stockholm 15 martij 1729». Möjligen kan Rosenstens brev ha orsakats av det faktum att landshövdingen i Malmöhus län, Carl Gustaf Hårdh, till skillnad från många av de andra landshövdingarna inte hörsammade uppmaningen att diskutera och förankra skrivelsen med erfarna lantbrukare i sitt område, utan skickade på egen hand in svaret för Skåne.<sup>9</sup> Ekonomikommissionens cirkulärskrivelse berörde åtta olika områden för lantbrukets förbättring: 1. Åkrarnas gödsling 2. Åkrarnas dikning 3. Fyllning av låglänta områden 4. Uppgrävning av åkerrenar 5. Gödsling med tillskott av ljung 6. Gödsling med hjälp av grästorv 7. En övergång från ensäde till flersäde och 8. Om vinterrågen borde säs runt Larsmässan (10 augusti) istället för runt Mickelsmäss (29 september) eller senare, och om denna borde

Första sidan av Rosenstens brev till  
Ekonomikommissionen.

skyddas med stengärgård eller jorddiken, ett arbete som i så fall kunde utföras av soldaterna.

Rosenstens svar har fokus på Skåne, och innehåller för tiden välkända tankegångar. Åkerbrukets nytta motiveras tvåfaldigt. För det första är det viktigt för att minska Sveriges importberoende från andra stater, i enlighet med dåtidens merkantilistiska idéer, och för det andra är åkerbruk en kristlig, för Gud behaglig syssla. Samtidigt ger svaren en inblick i Rosenstens egna upplevelser, både av lantbruk och i frågor av mer privat karaktär. Svaret verkar ha skrivits under en för Rosensten svår tid i livet – han omnämmer själv att en ”olycka” och ”skada” drabbat honom, att han är utan tjänst och medellös.<sup>10</sup> I svaret skymtar en viss frustration över att inte själv ha haft medel nog att kunna presentera sina tankar på riksdagen 1723, samt en vädjan om uppmärksamhet. Han erbjuder sig att svara på andra punkter från ekonomikommisionen, och framhåller att han under sin tid som soldat gjort utförliga anteckningar angående rikets lantbruk.

Vad svarar då Rosensten mer precist på ekonomikommisionens frågor? Rosensten betonar vikten av både gödsling och dikning för att göra jorden mer fruktbar. Långa stycken av texten berör på ett praktiskt plan frågan om att utöka gödselmängden med inblandning av ljung, grästorv och strandtång. För Rosensten är det också självklart att staten ska gå in och aktivt verka för en förändring av lantbruket. Rörande skötsel av åkerrenar och diken skriver Rosensten att ”om någon Bonde Wore så liderlig, att han det försummat, borde han med boter beläggias eller aldeles förlora dess Besittningz Rätth”. Tillsynsmän bör också kontrollera anläggningen av stengärdsgårdar på lämpliga platser, ett arbete som soldater mer än gärna kan sättas att göra. I det sista skymtar en vilja att få de efter stora nordiska krigets slut många tjänstlösa soldaterna i arbete igen, något som antagligen låg tjänstlöse före detta ryttmästare Rosensten varmt om hjärtat.

I sina kommentarer tar Rosensten också ofta hänsyn till praktiska förhållanden. Exempelvis är han visserligen positiv till själva metoden att fylla ut låglänta (=fuktiga) områden, men han är tveksam till dess genomförbarhet i praktiken, då detta är förknippat med stora kostnader som få skulle klara. Istället föreslår han mer generellt dikning. Samma sak gäller övergången från ensäde till flersäde, då många invånare i riket enligt Rosensten saknar tillräckligt med jord för detta, medan invånarna i Skåne å sin sida inte har möjlighet att ta hand om all sin jord. Det är då enligt Rosensten istället bättre att satsa på att upphjälpa jorden med gödsel, samt så olika grödor olika år. Han rekommenderar varmt en grödesrotation mellan olika slags spannmål och ärtväxter, ”Ty ärter, Wickor el. Bönor fetma Jorden”. Det bästa vore att låta gödseln ligga och ruttna i två år, men detta är praktiskt omöjligt för de flesta. Han lyfter också fram användningen av tång eller komposterad ljung och grästorv som alternativ till gödsel. En annan praktisk diskussion handlar om vinterrågens sådd. Rosensten föreslår att gödsel läggs ut vid Larmässan (10 augusti), men att själva rågen säs först runt Bartolomeusdagen (24 augusti). Skälet till att vinterrågen säs så sent i Skåne – först vid Mårtensmässan (11 november) – beror enligt Rosensten på att bönderna odlar korn på samma åker innan, vilket gör att de först där efter gödslar och sedan sår vinterrågen. Rosensten anser att detta är för sent, då rågen därmed inte hinner rota sig tillräckligt innan vintern.

Rosenstens text föranledde en *remarque*, alltså ett officiellt svar, som dessvärre inte är signerad. Den för oss anonyma författaren går grundligt igenom Rosenstens förslag. Liksom Rosensten framhåller han sädesodlingens viktiga roll för riket. Dock håller han inte med Rosensten på alla punkter. Överlag finns i *remarquen* en mer distanserad och teoretisk ton, medan Rosensten snarare än att alltid lyfta fram det mest effektiva förslaget koncentrerar

sig på det som är praktiskt genomförbart. Den anonyme författaren håller med om att vinter-rågen sås för sent i Skåne, men vidhåller att det bästa vore att så rågen kring Larmsmassan. Han berömmar Rosenstens genomgång om gödsling, men menar att gödseln bör ligga i ett år att ruttna innan det kan användas – något som även Rosensten också håller före, men anser omöjligt under nuvarande förhållanden. Den okände kommissionsmedlemmen för ett långt resonemang om ”den allestädes i luften swäfwande saltpetren”, vilken spelade en stor roll inom krigsmaskineriet men också inom åkerbruket. Allt som ruttnar skulle dra till sig salpeter. Han menar att trädesvila är nödvändig, som alternativ till gödsel, åtminstone genom tvåskiftesbruk – det milda klimatet i Skåne möjliggör till och med treskiftesbruk. Han ogillar liksom Rosensten tanken på att avskaffa bruket av åkerrennar, eftersom detta kommer leda till att boskapen går närmare dikena och därmed kan radera dem. De ska också bära ”det bästa gräset”.

#### ROSENSTEN SKRIVER OM KUMMINODLING

Rosensten visade alltså under hela sitt liv ett starkt intresse inte bara för lantbruk utan också för att sprida kunskap om det. Hans åsikter fick emellertid inte stå oemotsagda, och det verkar ha funnits en viss tveksamhet hos samtiden om hur stora hans kunskaper verkligen var. Han blev visserligen medlem av Kungl. Vetenskapsakademien, men någon bok i lanthushållning blev aldrig färdig. Den ihärdige Rosensten lyckades dock i ett fall nå en större publik, låt vara att han själv inte fick uppleva det. I *Vetenskapsakademiens handlingar* publicerades postumt 1744 en artikel om kumminodling författad av Rosensten.<sup>11</sup> Intressant nog så finns det inget i hans bevarande korrespondens med akademien eller i akademiens protokoll om att denna text hade lämnats in. Han skriver där

att det i Lund och områdena därikring odlas kummin i stor omfattning, men att det inte är tillräckligt för landets behov, särskilt som en del av skörden köps upp av kryddkrämerskor i Köpenhamn och Helsingør. Han uppskattar att Sveriges kumminbehov uppgår till åtminstone 100.000 riksdaler silvermynt. Rosensten konstaterar också att:

*jorden där [runt Lund], til Kummin obequäm,  
nämligen alt för feet och kåt: födandes af sig  
mycket fint gräs som är Kummins hufvud-  
fiende. Ty hvarest gräsvall tilväxer där måste  
Kummin ofelbart förquäfvvas ...*<sup>12</sup>

Han rekommenderar därför att man borde odla kummin i de landskap som har magrare jord, såsom Blekinge och Halland. Ens kummintäppa bör nogsam hagnas eftersom kumminrötter enligt Rosensten är mycket begärliga för svin. Vidare ger han en noggrann beskrivning på hur man hanterar sin kummintäppa och betonar att om mager jord används åt kummin kan fet jord få bära andra grödor. Då kummin bär frö först andra året, rekommenderar Rosensten att man samtidigt kan så hampa. Då får man en hampskörd första året, och året därefter kummin. Han hade också gjort försök att odla kummin och råg på samma åker under första året. Med en god förvaltning skulle Sverige kunna bli självförsörjande på kummin och till och med kanske få exportintäkter eftersom svensk kummin var uppskattad även i andra länder. Här, liksom i sina övriga jordbruksförslag, argumenterar Rosensten på ett sätt som knyter an till de under perioden merkantilistiska tankegångarna om en positiv handelsbalans.

Hans artikel kom att publiceras ännu en gång, nu i förkortat skick, och dessutom i ett sammanhang med mycket större spridning. Den publicerades i Vetenskapsakademiens *Almanach* för Stockholm 1751. Mellan 1747–1972 hade Vetenskapsakademien privilegium att ge ut svenska almanackor. Dessa





publicerades i olika versioner anpassade för Stockholms, Lunds och Göteborgs respektive längdgrad och tidszon. Upplagorna var ofta stora, man har uppskattat att upplagorna under 1740-talet låg på cirka 140 000 exemplar.<sup>13</sup> Den folkbildande artikeln fick därmed en omfattande spridning och kom att läsas av bönder, vilket säkerligen skulle ha glatt Rosensten. Artikeln i *Vetenskapsakademiens handlingar* kom att läsas av en helt annan målgrupp, de få skribenter, storjordbrukare och andra som läste handlingarna. I sin planerade bok om allt slags åkerbruk hade Rosensten för övrigt tänkt sig ett kapitel om kummin.

#### FÖRNYARE AV JORDBRUK OCH SKOGSBRUK?

Med tanke på att Rosenstens skrift om skogsbrukets förbättrande, med dess starkt begränsade upplaga, och att han inte återkom i frågan men att han däremot flera gånger och i olika sammanhang, även långt tidigare än skogsbruksboken gick i tryck, återkom till sitt arbete om jordbrukets förbättrande, så

*Titelbladet på Almanackan från 1751 i vilken Rosenstens artikel om kumminodling ånyo blev publicerad. Därigenom fick den en mycket större läsekrets än genom publiceringen i Kungl. Vetenskapsakademien handlingar knappt tio år tidigare.*

kan man undra vilket hans huvudintresse egentligen var. Han skriver i sitt inlägg till Ekonomikommisionen:

Här i Riket är iag och mycket bekant om åkerbrukets, samt annat hushåldswäsendets tillstånd, och iag kan betyga att det i mitt Tycke på de mästa ställen är af slätt och mycket elakt anseende.

Med tanke på hur ambitiöst hans upplägg för jordbruksläran var så kan man tänka sig att Rosensten främst såg sig som en förnyare av jordbruket och det var så han ville bli sedd och ihågkommen, till exempel inom Kungl. Vetenskapsakademien. Jordbruket torde ha varit hans väsentligaste verksamhetsområde, som förvaltare till levenhauptska egendomen Stävlo, ägare av Boserups gård etc. Här kan nämnas att Rosenstens far också varit en av Levenhauptarnas arrendatorer. Ändå har han, med hjälp av Trozelius senare upplagor, kommit att bli erkänd och ihågkommen som författare av Sveriges första övergripande skogsbrukslära men alltså inte som jordbruksförfattare. Vi kommer aldrig att få veta om han var en person som ville men inte kunde sammanställa en jordbrukslära, en streber utan tillräcklig begåvning, eller om det var sjukdom och ekonomiska svårigheter som gjorde att vi inte fick en jordbrukslära under 1730-talet, eller senare, som skulle bidra till att förnya Sveriges jordbruk. Dessutom var det en aktiv period vad gällde författande av jordbruksböcker så konkurrensen bland lantbruksreformatorer var tämligen hård. Det är möjligt att Rosensten skulle ha stått sig slätt i 1700-talets startfält av lantbruksförfattare.

Förnyelse skapade dock hans skogsbrukslära genom Trozelius upplagor, vitt spridda.

#### SLUTNOTER

- 1 Dahlgren 1918:1, s. 22–24. I sammanhanget kan också nämnas att Mentzer (1732) publicerat en bok som bl.a. sammanställer svenska agrara författare.
- 2 Dahlgren 1918:1, s. 31.
- 3 Bilagor till Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 1739–1741, s. 211–227; Dahlgren 1918:2, s. 23.
- 4 Dahlgren 1918:1, s. 61.
- 5 Dahlgren 1918:1, s. 61.
- 6 Lidbeck 1759.
- 7 Erik Brasch ger i sin licentiatavhandling 2016 en utförlig beskrivning av Ekonomikommisionens arbete 1725–31. Ett arbete där Rosensten kom att bidra till och där kommissionen svarade. Det ger ett tithåll till tankarna om hur lantbruket skulle kunna förbättras till nationens, böndernas och övriga medborgares nytta. (se även Tunón i denna volym).
- 8 Brasch 2016, s. 11, 41–45.
- 9 Brasch 2016, s. 84.
- 10 Exakt vad detta handlar om vet vi inte, men han avslutade sin militära bana 1718 och var förvaltare vid Lewenhauptska godset Stäflö 1726–1732 och Stadsmajor i Halmstad 1729–34. Det är oklart vad han gjorde i mellantiden, dvs. när han skrev skrivelsen till Ekonomikommisionen.
- 11 Rosensten 1744.
- 12 Rosensten 1744, s. 233.
- 13 Kährström 2007, s. 43.

#### KÄLLOR OCH LITTERATUR

##### *Arkivmaterial*

- Bilagor till Kungl. Vetenskapsakademiens protokoll 1739–1741*, (s. 22, 42, 211–227), *Centrum för Vetenskapshistoria, Kungl. Vetenskapsakademien*.
- Ryttmästar Rosenstens Betänkande om Åkerbrukets förbättrande i Skåne*. Brevväxling mellan Rosensten och Ekonomikommisionen (1725–31). Espplunda arkivet på Riksarkivet.

##### *Litteratur*

- Almanach för året, efter vår frälsares Christi födelse, 1751. Til Stockholms horizon, belägen 59 grad. 20 min. norr-om æquatoren och 2 1/2 tids min. öster om Upsala observatorium; utgifwen efter hans kongl. maj:ts nådigste stadgande: af des wetenskaps academie*. 1750, Stockholm, tryckt hos Lars Salvius. Stockholm, Svenska [48] s.
- Brasch, Erik, 2016, *Ekonomikommisionen 1725–1731. Sveriges första jordbruksutredning och prelude till den agrara revolutionen*. Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 237 s. ([http://www.ekh.lu.se/media/ekh/seminarie-paper/erik\\_braschs\\_licuppsats.pdf](http://www.ekh.lu.se/media/ekh/seminarie-paper/erik_braschs_licuppsats.pdf))
- Dahlgren, Erik Wilhelm, 1918:1, *Svenska vetenskapsakademiens protokoll för åren 1739, 1740 och 1741*. 1. *Protokoll och grundregler*. Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B., Stockholm.
- Dahlgren, Erik Wilhelm, 1918:2, *Svenska vetenskapsakademiens protokoll för åren 1739, 1740 och 1741*. 2. *Anmärkingar och register*. Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B., Stockholm.
- Kährström, Olof, 2007, *Linnés nätverk: utställning Kungl. biblioteket 13 december 2007–12 januari 2008*. Kungl. Biblioteket, Stockholm.
- Lidbeck, Eric Gustaf, 1759, "Anmärkingar vid Skånska flygsands-trakterna och om sättet att upphjelpa dem genom plantering", s. 133–139, i *Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar*, Vol. XX.
- Mentzer, Magnus, 1732, *Appendix eller Bihang til Svenska åkermannen; utdragit af alla svenska witterliga auctorer, som hafwa skrifwit om landt-hushålningen, åkerbrukets förbättrande, ångars uphielpande, gödsels förök- och förköfrande, fiskars fångande*. Eget förlag, Uppsala, 224 s.
- Rosensten, Anders, 1744, "Anmärkingar om Kummins Aflande och Tilväxande", s. 233–243, i *Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar*, Vol. V.
- Tunón, Håkan, 2017, "Grundeliga tanckar inför återutgivandet av en bok om skogars skötsel", s. 221–233 i *Stads-majorens Anders Rosenstens Grundeliga underwisning om skogars skötsel, jämte bihang om allahanda fruktbarande träns wård, hwilka höra til trögården af professor Clas Blechert Trozelius och Nio nyskrivna artiklar av nutida forskare*, red. Håkan Tunón, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

STADS-MAJORENS  
ANDERS ROSENSTENS  
GRUNDELIGA  
UNDERWISNING OM SKOGARS SKÖTSEL,  
JÄMTE  
BIHANG OM ALLAHANDA FRUKTBÄRANDE TRÄNS  
VÅRD, HWILKA HÖRA TIL TRÄGÅRDEN  
TILÖKT OCH FÖRBÄTTRAT AF  
PROFESSOR CLAS BLECHERT TROZELIUS

Redaktör Håkan Tunón



KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIEN  
SKOGS- OCH LANTBRUKSHISTORISKA  
MEDDELANDEN 74  
SUPPLEMENT TILL KUNGL. SKOGS- OCH  
LANTBRUKSAKADEMIENS TIDSKRIFT

*Boken citeras:*

Håkan Tunón (red.) 2017. *Stads-majorens Anders Rosenstens Grundeliga underwisning om skogars skötsel, jämte bihang om allahanda fruktbarande träns wård, hwilka höra til trögården af professor Clas Blechert Trozelius samt Nio nyskrivna artiklar av nutida forskare.*

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm  
& Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 74.  
CBM:s skriftserie nr 106.

Utgiven av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Centrum  
för biologisk mångfald (CBM) och Michaelisgillet.  
Redaktör för SOLMED-serien: Per Thunström

*Boken utgiven med ekonomiskt stöd av:*

Stiftelsen A. W. Bergstens donationsfond, Bergvik skog, Bo Rydins stiftelse,  
Ekfrämjandet, Mellanskog & SLU publiceringsfond

*Framsidas omslag:*

Omslag från KSLA:s exemplar av tredje upplagan.

*För- och eftersättsblad:*

Kopparstick ur Julius Theodor Christian Ratzeburgs *Die Forst-Insecten*, Berlin, (1839), efter August Johann Rösel von Rosenhof  
(1705–1759)

*Beställning av boken kan göras från:*

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens bibliotek (KSLAB)  
Box 6806, 113 86 Stockholm  
Besöksadress: Drottninggatan 95 B  
Tel: 08-54 54 77 20 E-post: kslab@ksla.se

© 2017 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien  
*Grafisk form:* Håkan Tunón  
*Tryck:* Bulls Graphics AB, Riga, Lettland 2017

ISSN 1402-0386 (SOLMED)  
ISBN 978-91-88567-03-1